

AMIR TEMURNING HARBIY TAKTIK SAN'ATI.

«Umumiy taktika» sikli katta o'qituvchisi
mayor A.T. Tursunbekov.

Amir Temurning asosiy harbiy yurishlarida harbiy taktik san'atning rivojlanishi. Sohibqironning sarkardalik san'ati.

Amir Temurning sarkardalik iste'dodi uning To'xtamishga qarshi va Hindistondagi yurishlari chog'ida hamda turk sultoni Boyazid Yildirimga qarshi kurashlarida yaqqol namoyon bo'ldi.

Amir Temurning To'xtamishga qarshi uchta yurishidan (1389, 1391, 1395 y.) ikkita oxirgisi, ayniqsa 1395 yilda uni Terek daryosi bo'yida tor-mor etilishi harbiy san'atning rivojlanishi nuqtai nazaridan katta e'tiborga sazovordir.

Bu harbiy yurish va jangning asosiy natijasi va sabog'i quyidagilardir:

1. Amir Temurning qo'shini og'ir va murakkab sharoitlarda rejalashtirilgan yurishni amalga oshirdi, bunda faqat cho'l hududlaridan bosib o'tilgan yo'l 2500 kilometr dan oshib ketdi.

2. Amir Temur qo'shini safarning og'ir va harakatlanish qiyin bo'lgan uchastkalaridan dushmanga sezdirmasdan o'tdi.

3. O'zining mohirona manyovrlari bilan Amir Temur To'xtamishning qo'shinini Azov bo'ylaridan qo'shimcha madad kuchlari kelishi ehtimoli bo'lgan janub tomondan kesib qo'ydi.

4. Sohibqiron o'zining mohir harakatlari tufayli To'xtamishni katta jangga kirishga majbur etdi va shu bilan uni og'ir safarni amalga oshirgan Amir Temur qo'shinini holdan toydirishga qaratilgan kichik urushlarni olib borish imkoniyatidan mahrum etdi.

5. Safar chog'ida Amir Temur armiyasi katta va kichik suv to'siqlaridan kechib o'tdi. Bunda sayoz kechuv joylaridan (brodlar), ko'priklardan va suzib o'tish usulidan foydalanildi.

6. Qunduzcha jangida Amir Temur birinchi bo'lib o'z qo'shinini etti qismga bo'lishdek yangi jangovar tartibni qo'lladi. Qudratli zaxira ham ajratildi.

7. Jangdan oldin Sohibqiron dushmanning ruhiy holatiga putur etkazishga qaratilgan ruhiy hujumni o'tkazdi.

8. Jang natijasini zaxiraning jangga kiritilishi va Amir Temurning qanotdan bergan qudratli zarbasi hal qildi.

9. Dushmanni ta'qib etish shunday shiddat bilan olib borildiki, u bir joyga yig'ilishga ulgurmasdan tarqalib ketdi yoki tor-mor etildi.

SHunday qilib, Amir Temur qo'shinining jangovar tartibi uchta chiziqni o'z ichiga olgan: birinchi – avangard, ikkinchi – asosiy kuchlar va uchinchi – zaxira.

Birinchi chiziqni engil qurollangan jangchilar tashkil etib, ular jangni boshlaganlar, dushmanning jangovar tartibini tarqatib yuborganlar va uning safida parokandalikni keltirib chiqarganlar. Ikkinchi chiziq qo'shinlari og'ir qurollar bilan qurollanganlar va ular dushmanning hujumini qaytarishlari kerak bo'lgan. Markazda saflangan qo'l qo'shinining asosini tashkil etgan va ko'p hollarda jangning taqdirini hal

qilgan. Engil piyodalar bo‘linmalari asosiy avangardning, markazning, chap va o‘ng qanotlardan oldinda joylashgan. O‘ng va chap qanot avangardlari hamda arergard faqat otliq qo‘shinlardan iborat bo‘lgan.

Harbiy san‘atning rivojlanishi nuqtai nazaridan To‘xtamish bilan bo‘lib o‘tgan urush, ayniqsa 1395 yildagi Terek daryosi bo‘yidagi jang quyidagi xususiyatlarga ega:

1) Amir Temur qo‘llagan harbiy hiylasi tufayli hech qanday xatarsiz va yo‘qotishlarsiz o‘z qo‘shinini Terek daryosidan olib o‘tishga muvaffaq bo‘ldi.

2) Jang arafasida Amir Temur o‘z lagerini jihozlaydi va uni dushmanning tungi ehtimoliy hujumini qaytarish uchun tayyorlaydi.

3) Bu jangda ikkala tomon ham o‘z qo‘shinini etti qismga bo‘lib safladi.

4) Amir Temurning jangovar tartibi chuqur qilib yaratildi va mudofaaning barqarorligini va hujumning samaradorligini ta‘minlaydi.

5) Jang davomida Amir Temurning qo‘shini turli xil taktik usullarni – tezlik bilan hujumga o‘tish, pistirmalar, quranlar (aravalardan yaratilgan to‘siq) yaratish, otliqlarning piyoda tartibda jangga o‘tishlari va boshqalarni juda samarali qo‘llaydi.

6) Amir Temur qo‘shinning samarali o‘zaro hamkorligini tashkil etib murakkab vaziyatdan chiqib ketishni ta‘minlaydi va keyinchalik muqarrar g‘alabani qo‘lga kiritdi.

7) O‘ng qanotda bosh zarba berish yo‘nalishini to‘g‘ri tanlash eng murakkab vaziyatda jangning natijasini hal qildi.

8) Bu jang o‘rta asrlarning eng yirik janglaridan biri bo‘ldi.

9) Natijada Oltin O‘rdaning qudratiga qaqshatqich zarba berildi, shundan keyin u avvalgi qudratini tiklay olmadi.

Harbiy san‘atning rivojlanishi nuqtai nazaridan Hindistonga uyushtirilgan harbiy safarning natijalari quyidagilar:

1) qo‘shin uch kolonnaga bo‘linib, keng front bo‘ylab harakat qildi. Oldinga jo‘natilgan o‘ng qanot Hindistonga hujum qilish uchun tayanch bazasini yaratishi kerak edi;

2) Amir Temur qo‘shini og‘ir va murakkab sharoitlarda Hindiqush tog‘laridan oshib o‘tdi;

3) qo‘shin keng va toshqin daryolarni kechib o‘tdi. Daryolardan kechib o‘tish uchun kechuvning turli xil usullari qo‘llanildi: ko‘priklar, qayiqalar, suzib o‘tish;

4) o‘tish qiyin bo‘lgan joylarda joylashgan, kuchli mustahkamlangan qal‘alarni egallashda Sohibqiron dushmanni qisqa muddatlarda taslim bo‘lishga majburlovchi juda samarali usullarni qo‘llaydi;

5) Sohibqironning jangchilari birinchi bor jangovar fillardek dahshatli kuch bilan jang olib bordilar. Fillarga qarshi mohirona qo‘llanilgan vositalar tufayli jangovar fillar qochdi va o‘zining jangchilarini yanchib tashladi;

6) jangdan oldin Sohibqironning jangchilari hind qo‘shinlarining ehtimoliy hujumlarini qaytarish uchun lager qurdilar;

7) g‘alabaga erishishda qismlarning o‘rtasida o‘rnatilgan yaxshi o‘zaro hamkorlik va o‘z vaqtida ularni zaxira kuchlari bilan qo‘llab-quvvatlash muhim rol o‘ynadi;

8) hal qiluvchi zarba dushman jangovar tartibining markaziga berildi;

9) jangning natijasida dushmanning ruhi tushib ketdi va u Dehlining mudofaasini tashkil qila olmadi, shahar Amir Temur qo‘shinlari tomonidan jangsiz egallandi.

Jangning birinchi davri – jangovar tartibning qanotlaridagi janglar. Boyazidning qo‘shini safardan toliqqanidan foydalanib, Sohibqiron birinchi bo‘lib engil otlilar bilan zarba berdi, keyin esa o‘ng qanot avangardining serblarning qatoriga qilgan hujumi muvaffaqiyatsiz bo‘ldi. SHundan keyin butun o‘ng qanot jangga kiritildi va serblarning qatorlarini chap qanotdan va front ortidan o‘rab oldi, lekin serblar ayovsiz qarshilik ko‘rsatishda davom etdilar. CHap qanot avangardi boshida muvaffaqiyatni qo‘lga kiritdi, chunki 18 minglik yollangan tatar otryadlari Amir Temur tomoniga o‘tdi. Boyazidning o‘g‘li Sulaymon qo‘mondonligidagi turk qo‘shinining o‘ng qanoti chekinishni boshladi. SHu paytda Amir Temur, serb ritsarlarini turklarning asosiy kuchlaridan ajratib qo‘yish uchun ikkinchi chiziqdagi qo‘shinlarni jangga kiritdi, lekin serblar yorib o‘tishga va yanicharlar otryadi bilan birlashishga muvaffaq bo‘ldilar.

Jangning ikkinchi davri – Amir Temur qo‘shini tomonidan turk qo‘shinining asosiy kuchlarini qurshovga olinishi.

Amir Temur zaxirani jangga tashladi, u turklarning asosiy kuchlarini qurshovga ola boshladi. Serb ritsarlari g‘arb tomonga chekina boshladi. Amir Temur qo‘shinlari yanicharlarni qurshovga olishni osonlik bilan oxiriga etkazdilar, ularni yanchib tashladilar, Boyazidni esa asirga oldilar.

Jangning uchinchi davri – turk qo‘shinlarining qolgan-qutganlarini ta‘qib qilish.

Sulaymon qo‘mondonligidagi turk qo‘shinlarining qolgan-qutganlarini ta‘qib qilish uchun Amir Temur 30 mingta jangchini ajratdi, ularning 4 mingtasi otlarda beshinchi sutkada Brussaga etib keldi. Sulaymon o‘zining kichik bir otryadi bilan kemalarga o‘tirib suzib ketishga zo‘rg‘a ulgurdi.

Jangning to‘rtinchi davri – Kichik Osiyoning g‘arbiy O‘rta er dengizi qismini bosib olinishi. Sulton Boyazidning asosiy kuchlarini tor-mor etganidan keyin Amir Temur qo‘shini turk qo‘shinlarining qolgan-qutganlarini ta‘qib qildi va Kichik Osiyoning O‘rta er dengizi qirg‘oqbo‘ylariga chiqdi.

Amir Temurning harbiy san‘ati haqida gap borganda, uning armiyasidagi taktika va strategiya qat‘iyligi bilan ajralib turishini alohida ta‘kidlab o‘tmasdan bo‘lmaydi. Bu kurashning strategik asoslarini faol hujumkor harakatlar va urush olib borishning usullari va shakllarini chuqur bilish tashkil etdi.

Buyuk Sohibqiron harbiy san‘atida tezkorlik manyovr taktikasi muhim ahamiyatga egadir. Amir Temur mana shu doimo uni mag‘lubiyatlardan asragan va g‘alabaga etaklagan marsh-manyovrlarning ustasi edi.

Amir Temur jang maydonida to‘liq ustunlikni qo‘lga kiritish uchun taktik darajada tez-tez o‘z qo‘shinini manyovr qilib turdi. Amir Temurda jang davomida kerakli joyda kerakli vaqtda etib kelish qobiliyati bor edi. Bu hammasi unga to‘g‘ri va o‘z vaqtida qaror qabul qilishga va o‘z buyruqlarini bajarilishini nazorat qilishga imkon yaratdi.

SHu bilan birga, buyuk sarkarda, urushda muvaffaqiyatga erishishda hamda strategik va operativ-taktik rejalarni amalga oshirishdagi muhim omil – armiyaning qattiq markazlashgan boshqaruvida deb hisobladi. Markazlashgan boshqaruvning ma‘nosi – armiyaning hamma qismlari yagona qo‘mondonlikka bo‘ysunishidir. Barcha amirlar bosh qo‘mondonga bo‘ysungan edilar va o‘z majburiyatlarini aniq bajardilar. «Eskadron boshliqlariga men buyruqlarimni o‘ta aniqlik bilan bajarishni buyurdim. Boshliq yoki oddiy jangchi agarda mening topshiriqlarimni bajarishdan bosh tortsa yoki uni buzsa, qattiq jazoga tortdim», deb yozilgan edi «Temur tuzuklari»da.

Amir Temur taktika va strategiyani ishlab chiqqan buyuk sarkardalardan biridir. U bahssiz donishmand davlat arbobi va iste'dodli sarkardalikni o'zida mujassam etgan, o'z zamonasining muvaffaqiyatli va kuchli harbiy boshlig'i edi.

Amir Temurning tarixiy buyukligi unga tarixning o'zi tomonidan yuklatilgan bir qator vazifalarni bajarganligidadir.

Birinchi vazifa – O'rta Osiyo hududini yagona markazlashgan davlatga birlashtirish.

Ikkinchi vazifa – Amir Temur tomonidan Oltin O'rdaning tor-mor etilishi bo'lib, shundan keyin cho'l davlati o'zining avvalgi qudratini tiklay olmadi. Bu, o'z navbatida, uning hokimiyatini rus knyazliklari ustidan kuchsizlanishiga va birlashgan Moskva Rusini mo'g'ullar zulmidan to'lig'icha ozod bo'lishini tezlashtirdi.

Uchinchi vazifa – Amir Temurning 1402 yilda Anqara yaqinida usmoniylar sultoni Boyazidning ustidan qozonilgan g'alabasi bilan bog'liq. Usmoniylar davlati armiyasini tor-mor etib, Amir Temur shu bilan uni kichik davlatlarga bo'lib tashladi. Bu davlatning yana yagona bir davlatga birlashishiga uzoq 50 yil talab qilindi.

Mana shu yarim asrlik davr SHarqiy va Markaziy evropa xalqlari uchun juda muhim bo'ldi. U usmoniylarning g'arbga ekspansiyasini yarim asrga kechiktirdi. Mana shu vaqt mobaynida evropaning tarqoq davlatlari o'z qudratlarini ancha mustahkamlab oldilar.